

Серих Лариса Володимирівна
вчитель образотворчого мистецтва,
методист Сумського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти

ІНТЕГРАЦІЯ ВИДІВ МИСТЕЦТВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Розпочинаючи розмову про інтеграцію видів мистецтв на уроках української літератури треба розуміти, що мистецтво нерозривно пов'язане з впливом на особистість. Цей вплив обумовлюється об'єктивними і суб'єктивними причинами, здійснюється не в пасивному сприйманні творів мистецтва, а у свідомому контакті з ними. Сфера діяльності, насиченості почуттями керується мозком людини, тому активність в діяльності є наслідком активізації емоцій та мислення. "За своїм змістом мистецтво відображає особистісне життя людства" [1]. Ось чому мистецтво відіграло в усі часи головну роль у естетичному вихованні особистості.

Якщо в учня склалося хоча б первісне поняття про гуманізм, добро, красу, він зможе виділити позитивні та негативні сторони моралі. Важливо, щоб високе і низьке, прекрасне і гидотне, корисне та шкідливе не змішувалося в його уяві та вчинках.

Історія естетики налічує багато сторіч. В усіх етапах розвитку цієї науки змінювалися естетичні погляди, коло вивчаючих нею проблем. Вона була частиною філософії. "Естетика, – писав В.Г.Белінський, – не повинна говорити про мистецтво, як про ідеал, який здійснюється по її теорії: ні, вона повинна розглядати мистецтво, як предмет, котрий існував раніше за неї і існуванню якого вона зобов'язана своїм існуванням" [1].

Геракліт першим поставив питання про сприймання прекрасного. Він вважав, що останнє досягається не шляхом обчислювання або абстрактного мислення, а лише шляхом споглядання.

У зв'язку з перебудовою системи освіти шкільні програми змінилися на краще. Визначне місце приділяється розділу "Сприймання естетичних явищ у житті і мистецтві". Мета такого розділу – спрямувати роботу вчителя на систематичний розвиток у учнів умінь бачити, сприймати навколишнє, оцінювати явища художньої культури, розуміти роль мистецтва в суспільстві. Не треба доводити роль естетичного виховання у розвитку кожної людини. Особистість повинна глибоко розуміти, відчувати прекрасне. Для цього спершу потрібно ознайомити учнів з образною мовою мистецтва, навчити розкривати зміст і форми художнього твору. Далі треба розвивати уміння відчувати художній образ, виявляти своє ставлення до мистецтва; співпереживати, висловлювати власну думку.

Молодші школярі мають свою специфіку сприймання художніх творів. Учні, у зв'язку з психологічними особливостями молодшого шкільного віку, не можуть самостійно оцінити і проаналізувати художні твори. Тому вчитель початкової ланки доповнює сприймання необхідними питаннями, рекомендаціями, власним досвідом, своїми міркуваннями, ігровими моментами, емоційним спілкуванням, музичними фрагментами тощо.

Основоположний принцип виховання естетичної особистості – систематичний розвиток в учнів здатності сприймати художній образ у мистецтві, у житті. Твори образотворчого мистецтва потенційно містять широкі можливості для формування творчої активності учнів. Діти мають можливість передати у художній формі свої враження від навколишнього, вносячи елементи індивідуального бачення. Твори образотворчого мистецтва можуть мати однакову моно структуру й розпочинатися з сприймання навколишнього, художніх творів як для збудження творчої думки дітей, так і для активізації їхньої пізнавальної діяльності. Викладаючи новий матеріал з використанням творів живопису, скульптури, музики слід пробуджувати й узагальнювати естетичні враження дітей, розширювати їхній досвід спостереження навколишнього, заохочувати до творчості. Потрібно вчити дітей сприймати художні твори цілісно, формувати вміння висловлювати своє ставлення до побаченого, почутого, оцінювати його. З якого жанру живопису краще розпочинати сприймання й аналіз творів мистецтва? Як засвідчує практика, - з пейзажу, натюрморту, портрета, бо ці твори мистецтва найвідоміші учням з початкової ланки. Учні старших класів чітко розрізняють види живопису: станковий і монументальний. Станковий живопис – невеликі картини, у підрамниках і встановлені на мольберті (який називають станком). Монументальний живопис-це великі картини ,які пишуть на внутрішніх і зовнішніх стінах споруд.

Крім живописних творів учні сприймають і твори так званого історичного жанру “Т. Шевченко на засланні”, “Літописець Нестор” Корнила Устиновича, “Битва під Хотиним” Миколи Івасюка, “На чолі війська”, “Козак Мамай”, “Народження пісні” Михайла Дерегуса; батального жанру “Тривога” Григорія Крушевського, “Похорон кошового” Олександра Мурашка. При розгляданні пейзажів “Козача левада”, ”Дніпровська вода” Сергія Васильківського, “Луки і поля” Івана Труша, “Лісові далі” Костянтина Трушевського, “Перед грозою” Костянтина Крижицького, “Вечір в степу” Сергія Світославського доцільно розглядати плановість пейзажів, виділити передній план, на якому зображення чітке, виписана кожна гілочка, кожен листочок, середній план ,який показує відстань, яку художник охопив оком, на середньому плані зображення досить чітке, кольори насичені, дальній план, на якому зображення не чітке, кольори розмиті, зображення перетворене в єдину кольорову пляму. Емоційно насичені пейзажі Костянтина Крижицького “Косарі на Україні”, “Спека спала, повіяло похолодою”, Тетяни Яблонської “Вечір на лузі”, “Червень”. Соковиті пейзажі Степана Колесникова “Весна”, “Воли на оранці”, “Вітряки”. Соціальним

змістом сповнені колоритні пейзажі Петра Левченка “Глухомань”, “Селянське подвір’я”. Важливий засіб творчого бачення та активності учнів – встановлення міжпредметних зв’язків або так звана інтеграція змісту уроку. Інтеграція змісту є основою інтегрованого уроку. Інтеграція - слово, утворене від латинського слова і означає повний, цільний. Інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою. Чим відрізняються уроки інтегрованого змісту з використанням міжпредметних зв’язків? На мій погляд це різні методичні поняття. Міжпредметні зв’язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів. Ці завдання мають допоміжне значення. Ці окремі короткочасні елементи уроку. Які сприяють глибшому сприйманню і осмисленню понять, що вивчають.

Мета уроків, побудованих на інтегрованому змісті, - створити умови для різнобічного розгляду певного об’єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивно емоційного ставлення. ”Досвід проведення інтегрованих уроків засвідчує, що від вчителя методика проведення таких уроків вимагає професіоналізму та ерудиції ” [3].

Навчальний матеріал початкової школи може інтегруватися на уроках навчання грамоти з ознайомленням з навколишнім, музикою та образотворчим мистецтвом, на уроках української мови з читанням, малюванням, ознайомленням з навколишнім, з музикою, з народознавством. Можливості для інтеграції змісту, як бачимо, різноманітні. Кількість уроків інтегрованого змісту буде залежати від того, як вчитель проаналізував календарне планування, відібрав питання за змістом, які краще інтегрувати. Для проведення інтегрованих уроків потрібно готуватися і вчителю, і учням. Працюючи вчителем початкової школи я інтегрувала уроки української мови, читання, образотворчого мистецтва, музики, народознавства, ознайомлення з навколишнім. Розробила цикл уроків інтегрованого змісту:

1. “Україна – рідний край”. Зінтегровані теми з уроків читання – “Україна – рідний край”, ознайомлення з навколишнім – “Символи України”, образотворчого мистецтва – “Мальовнича Україна”, музики – “Гімн України”.

2.3. ”Мій дім. Обереги”. Теми з - уроків розвитку мовлення – “Квартира. Обереги”, образотворче мистецтво – “Інтер’єр української хати”, музика – “Наша хатка невеличка”, народознавство – “Свято родини”.

4. “День космосу”. Теми уроків ознайомлення з навколишнім – “День космонавтики”, розвитку мовлення – “Складання казки за її початком”, образотворчого мистецтва – аплікація “Космос”, музики - “Космічна музика”.

5. “Домашні і дикі тварини”. Теми уроків з ознайомлення з навколишнім, читання – “Дикі і домашні тварини”, з образотворчого мистецтва – “Малювання кошеня ,собачки”, з розвитку мовлення – опис білки, музики – “Мій друг”.

6. Урок – казка “Зима – Білосніжка”. Теми з читання “Зимонька - снігуронька”, з ознайомлення з навколишнім – “Зимові прикмети”, музики –

“Казки зимового лісу”, з образотворчого мистецтва – витинанка “Зимова казка”.

7. “Ходить гарбуз по городу”. Теми з уроків читання – “Ходить гарбуз по городу”, з образотворчого мистецтва – малювання натюрморту “Овочі на столі”, з музики – пісня – інсценізація “Ходить гарбуз по городу”.

8. “Українські народні пісні”. Теми з уроків читання – “Українські народні пісні”, з образотворчого мистецтва – композиція на тему “Несе Галя воду”, з музики – “За горою, за крутою”, “Кругом, женчики, кругом”, “Коляда”.

9. Народні свята. Обряди. Теми з народознавства – “Різдвяні свята”, “Вертеп”, з образотворчого мистецтва – “Різдво на Україні”, з музики – колядки, шедрівки, веснянки, гаївки, з художньої праці – аплікація “Масниця” або створення персонажів - ляльок для вертепу тощо.

10. Урок – казка “Розмова з весною”. Теми з уроків музики – “Звуки весни”, з образотворчого мистецтва – “Фарби ранньої весни” – монотипія, з читання – “На лісовій галявині”.

Інтегрований урок народознавства з українським читанням, з образотворчим мистецтвом, з музикою, з елементами хореографії “Входи́ни у світлицю”, “Свято родини” розширює знання учнів про традиції родини, знайомить з оберегами, з елементами національної символіки на українських рушниках, у гончарстві, з елементами архаїчного інтер’єру, з стравами української національної кухні, з національними іграми, атрибутами старовинного українського житла. Знайомить з картинками побуту селянського життя, з плетеним тином та розмальованими мальвами та соняхами на стіні.

Синтез мистецтв забезпечує цілісне сприймання української літератури. Важко переоцінити, скажімо, значення використання музики на уроках образотворчого мистецтва чи літератури і навпаки. Навряд чи можна організувати творче сприймання теми “Рання весна” без залучення музично-літературного образу цієї пори року, без використання музики П. Чайковського, Е. Гріга (“Ранок”). Зацікавити учнів музикою – завдання, яке вчитель розв’язує на кожному уроці. Лише на вірші Т.Г. Шевченка українські композитори Йосип Витвицький (1813-1866рр.), Міхал Завадський (1828-1887 рр.), Микола Маркевич (1804-1860 рр.), Владислав Заремба (1833-1902 рр.) написали 30 романсів.

Однією з найулюбленіших українських комічних опер, відомою за межами України, є “Запорожець за Дунаєм”. Написав її композитор Семен Гулак-Артемівський. Опер “Мазепа”, “Майська ніч” (за творами Миколи Гоголя) українського композитора Петра Сокальського (1832-1887 рр.) найцікавіші для інтегрованих уроків. Микола Лисенко (1842-1912 рр.) написав 11 опер (“Різдвяна ніч”, “Утоплена”, “Наталка-Полтавка”, “Тарас Бульба” та ін.), понад 80 вокальних творів, романсів. Доцільно використовувати твори Миколи Леонтовича (1877-1921 рр.) – “Козака несуть”, “Ой з-за гори кам’яної”, “Щедрик”, оперу “На русалчин Великдень”.

Доцільно інтегрувати матеріал з народного мистецтва: українські писанки, що є магічним символом; ігрові та декоративні писанки, особливості розпису писанок в різних регіонах України. Влучно використовувати у викладанні цієї теми музику М.Вериківського сюїта “Веснянки”. Включати традиційні види української кераміки, специфіку виробів у різних регіонах України (Опішня, Васильків, Косів); українські традиційні витинанки, декоративну вишивку, килимарство, українське ткацтво нашого регіону – Кролевецький рушник.

Нерозривний зв'язок літератури, образотворчого мистецтва та музики – творчість Тараса Григоровича Шевченка – поета та художника – основа естетичного, національного, духовного виховання підлітків. Ця тема завжди актуальна, сучасна, вона завжди нова. Як з невичерпного джерела – з глибин творчості Шевченка ми можемо черпати нові життєві підходи для виховання доброти, людяності, духовності, гуманності, національної свідомості у дітей. В усі часи Шевченко близький народу, його творчість сучасна і своєчасна. Ми вчимося у Шевченка розуміти по новому життя, переосмислювати його думки, закладені у віршах, поемах, думках, у художніх полотнах. Вчимося вчитися жити, бути насамперед людьми.

Чим раніше діти почнуть набирати мудрість з невичерпних джерел Шевченківської поезії та мистецької творчості, тим глибше наслідуватимуть вони духовні цінності минулого, тим глибше буде в них почуття краси, розуміння критеріїв добра та зла, любові та ненависті, сильніше будуть почуття любові до своїх близьких, рідних до людства, до Батьківщини.

Тому треба глибше розкривати зміст творчості великого українського поета-художника не тільки на уроках літератури, але і шляхом інтеграції з мистецькими дисциплінами.

Вірші Шевченка насичені описами природи, дуже мелодійні. Багато віршів стали народними піснями, в котрих народ бачив відображення свого життя. “Кобзар” Шевченка став джерелом для романсів, вокальних, хорових творів. Художники виконували і виконують твори мистецтва до “Кобзаря”. До твору С. Васильченка “В бур'янах” (скорочено варіант “Дитинство Шевченка”) доцільно використовувати ілюстрації художника І. Філонова, які переконливо розкривають сюжет твору, знайомлять глядача з сільськими пейзажами України, стріхами під соломою, з тополями, вербами, з тим середовищем, в якому жив маленький Тарас.

Говорячи про зв'язок Шевченка з Сумщиною, потрібно зупинитися на відвідуванні Шевченком міста Кролевеця у Рудзинських, де Шевченко замовив весільні рушники майстру Кошуку. Але Шевченко помер і ті кролевецькі рушники супроводжували його в останню дорогу на домовині.

Крім сприймання творів видатних художників можна залучати використання дитячих малюнків. Трапляється, що на початку заняття педагогу важко залучити до сприймання художнього твору дітей, хоч до власних робіт вони виявляють значний інтерес. У такому випадку слід застосовувати порівняльний аналіз чи колективне обговорення учнівських малюнків, а потім на заключному

етапі уроку запропонувати розглянути художній твір. Дитячий малюнок активізує естетичну діяльність школяра, має виховний ефект і поглиблює інтерес вихованців до образотворчого мистецтва.

Не викликає сумнівів і необхідність формування художньо-творчих здібностей у дитини, що значно впливають на розвиток її моральних, громадянських, естетичних почуттів – основи творчої особистості. У розв'язанні цієї проблеми значна роль належить дитячому театру. Театр може захистити дитинство від байдужості, навчити співчувати і любити, об'єднати великою справою дітей і батьків, школярів і учителів. У школярів необхідно розвивати почуття прекрасного, формувати художні смаки, вміти правильно розуміти твори мистецтва. Своєрідність дитячої художньої творчості полягає в процесі оригінального синтезу явищ, неординарного бачення світу, створення нестандартних ситуацій.

Н.К. Крупська назвала найважливішою ідеєю естетичного виховання школярів – формування потреби творити. “Чи потрібно гнатися за тим, щоб дати підростаючому поколінню можливість найбільш повного, найбільш різнобічно висловлювати свої думки і почуття? Думається, так, бо ... виражаючи себе, людина росте. Як у процесі мовлення усного і письмового людина усвідомлює свої думки і почуття, так і висловлюючи свої переживання в пісні, танці, міміці, людина пізнає себе” [2] .

Для того, щоб пробудити у дітей інтерес до сценічних творів, потрібно об'єднати зусилля театру, школи й сім'ї. Дитина тільки тоді любитиме театр, коли до нього з повагою, любов'ю і довірою ставитимуться дорослі.

Щоб самостійний дитячий театр справді став активним засобом виховання, необхідний тривалий і систематичний, клопіткий труд. На основі досвіду роботи ми переконалися, що дітей молодшого шкільного віку потрібно залучати до самостійної творчої діяльності, а для цього необхідно створити шкільні театральні колективи, студії. Організація і функціонування такого театру потребують участі дітей з яскраво вираженими артистичними здібностями, які вміють співати, танцювати, декламувати, рухатися на сцені, перевтілюватись, імпровізувати. Синтетичний характер театрального мистецтва надає можливість виявити і залучити обдарованих школярів до цих видів діяльності. До того ж у дитячому музичному театрі кожна дитина знайде собі справу до душі. Передуює шкільному театральному видовищу тривалий підготовчий період. Школярі систематично і послідовно вчать сприймати музично-художні образи, умінням емоційно-усвідомлено аналізувати музичні твори, розуміти виразність літературних структур. На цьому етапі використовувалися такі прийоми: збагачення вражень дітей з прикладами з навколишнього життя, читання, прослуховування у грам записів та аналіз доступних учням творів, перегляд по телебаченню кінофільмів, мультфільмів, лялькових вистав; відвідування дитячих театрів (ТЮГу, лялькового та драматичного). Щоб допомогти школярам зрозуміти зміст вистави, спрямувати увагу на головне, попередньо ознайомлюємо їх з літературним твором.

Дослідження стверджують про найкращу інтеграцію драматичних творів на уроках української літератури народної драми, класичних, народних свят, вертепу, творів народної класичної української драми. М. Куліш “Міна Мозайло”, Л. Українка “Лісова пісня”, І. Котляревський “Наталка-Полтавка”. Яскраво насичати драматичні твори супроводом музичними творами. Драматизація творів, передача характерів героїв у діях і вчинках допомагають виробляти у вихованців навички виразного, емоційного читання, глибоко зрозуміти зміст твору, образно його сприймати. А найголовніше - дати змогу відчувати красу художнього слова, заохочувати їх до самостійної творчості. Інтегрування драматичних творів сприяють також вихованню в учнів основних компонентів культури поведінки: вміння спілкуватися з людьми, поводитися в громадських місцях, охайно і зі смаком одягатись, прикрашати житло, говорити літературною мовою тощо.

Великий емоційний вплив на дітей, на позитивне формування їхнього характеру справляє шкільний театр ляльок. Тут школярі на власні очі бачать, як “жива” лялька висміює брехню, лінощі, зазнайство, неохайність та інші негативні риси людської поведінки. У них виникає певне ставлення до цього – учні не хочуть, щоб над ними також сміялися і намагаються позбутися подібних недоліків свого характеру. Якщо вчителі захочуть організувати у класі “свій” ляльковий театр, виступити на шкільному святі або в підшефному дитячому садку, радимо не баритись.

Важливим етапом інтеграції мистецьких дисциплін на уроках української літератури відіграє телебачення, що є посередником між різними видами мистецтва й масовим глядачем. Останнім часом з’явилося і власне телебачення, і власні телевізійні твори: телефільми, телеопери, телебалети, різні форми симфонічних, камерних естрадних концертів, літературно-музичні передачі, відвідування картинних галерей України та світу тощо. Завдяки інтенсивному пошуку різних форм і засобів вираження ми говоримо про специфічні телевізійні жанри: моноспектаклі, документальні драми, телевізійний фільм, телебалет.

Нині телебачення перетворилось у самостійний вид мистецтва, що розвивається за певними законами. Навряд чи знайдуться в нашій країні сім’ї, де не дивилися б більш чи менш регулярно телевізійні передачі. Найактивніші їх глядачі – школярі.

Телебачення надає можливість найвидатнішим композиторам, диригентам, виконавцям, художникам, мистецтвознавцям звертатися до багатотисячної аудиторії. Воно стає потужним засобом формування кругозору, смаків, інтересів, а зрештою – неосяжної культури дітей.

Активізуючи використання можливостей телебачення, необхідно вдосконалювати технічне оснащення загальноосвітніх шкіл, прагнути, щоб кожний педагог у своїй професійній діяльності зміг користуватися не тільки слайдами, діапроекторами, магнітофонами, а й відеоманітофонами. Широке застосування відеоманітофонів дасть можливість викладачеві показувати

безпосередньо в класі опери, балети, драми, літературні твори, фільми про композиторів, художників, письменників та поетів тощо. При цьому важливо, що вчитель у будь-який момент на свій розсуд може спинити показ, проаналізувати проглянутий уривок, повторити важкий для сприймання епізоди.

Завдання перед переглядом літературних творів можуть бути диференційовані: одному чи кільком учням пропонуються запитання, іншим – завдання для характеристики персонажів.

Особливу увагу педагог повинен звернути на колективне обговорення спектаклю, тому що умовна мова цього виду мистецтва спочатку здається дітям незрозумілою. Особливо сприятливими є результати переглянутих телепередач у колі сім'ї.

Таким чином, телебачення – вагома складова частина естетичного виховання підростаючого покоління з великими перспективами застосування у школі. І вчителів необхідно активно впроваджувати цей засіб впливу в навчальний процес.

За допомогою інтегрованих уроків розкривається у школярів здатність до аналітико-синтетичних дій, вдосконалюються навички культури мовлення, розвивається словниковий запас. Висловлювання стають точнішими, логічнішими, збагачуються порівняннями, епітетами та іншими художніми засобами. Учні яскравіше виявляють естетичне почуття, прагнення до самостійності у роботі, до активності.

Інтеграція мистецтв забезпечує цілісне сприймання всіх видів мистецтв, найдоступніше, найдоцільніше і найефективніше забезпечує сприймання всіх видів мистецтв, що є важливішим засобом естетичного виховання духовно розвинутої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белінський В.Г. Пов. збір. тв. – М.: 1955 т. 6 с. 585.
2. Крупська Н.К. О задачах художественного воспитания. – М., 1957.
3. Луначарський В. Г. Повн. збір. тв. – М.: 1967, т. 8, т. 7, с. 273.
4. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах – К.: 1997, с. 89.

А Н Н О Т А Ц И Я

Статья раскрывает основные виды интеграции искусствоведческих предметов на уроках украинской литературы, что является основным средством эстетического воспитания школьников.

Эстетические переживания детей, которые возникают под влиянием произведений искусства, выражаются в форме коротких, эмоциональных, насыщенных высказываний: «Мне нравится ...». Воспринимая произведения искусства, школьники анализируют их содержание, направленность, сравнивают с окружающей действительностью, соответственно оценивают художественные образы. Всё это обогащает и развивает их чувственную сферу, способствует глубокому восприятию своего эмоционального состояния, которая в свою очередь обогащает речь мышления и творческую активность школьников.

THE SUMMARY

The paper uncovers the basic aspects of federating pictures of subjects at lessons of the Ukrainian literature, that is a permanent asset of aesthetic education of the schoolboys.

The aesthetic experiences of children, which one arise under influencing of works of art, express in the shape of the short, emotional, saturated expressions: « It is pleasant to me ... ». Perceiving works of art, the schoolboys analyze their contents, directivity, compare to an enclosing actuality, and accordingly value art images. All it enriches and develops their sensual sphere promotes deep perception of the emotional state, which one in turn concentrates with speech of thinking and creative activity of the schoolboys.